

Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi

Aslında bütün bitkilerin tıbbî değeri vardır, çünkü insan kanında demir taşıyan kırmızı kan molekülleri, bitkilerde magnezyum taşıyan yeşil klorofil moleküllerinin saldığı oksijene muhtaçtır. Ancak “tıbbî bitki” denince tedavi değeri bilinenler kastedilmektedir. Yeryüzünde yirmi bini, Anadolu’da bini aşkın bitkinin tıbbî özelliği dolayısıyla kullanılageldiği söylenebilir. Hâlen tıbbî özelliği bilinmeyen pek çok bitkinin ve keşfedilecek yeni bitkilerin gelecekte tıbbî amaçla kullanılacağını öngörebiliriz.

TIBBİ BİTKİ BAHÇELERİ

Avrupa’da ilk akademik botanik bahçeleri tıp ve eczacılığın büyük ölçüde bitkilere dayandığı 16. yüzyılda kurulduğu için koleksiyonları da tıbbî bitki ağırlıklıydı. 17. yüzyılda botanik tıptan bağımsız bir disiplin hâline geldi. 18. yüzyılda Linnaeus’un bitkilerin üreme organlarını ölçü alarak geliştirdiği yeni sınıflama ve adlandırma sistemi -metrik sistemin pek çok yerel ölçü birimini ortadan kaldırması gibi- tabiatı “sadeleştirdi”. 19. yüzyılda koloni ülkelerde yapılan flora keşif gezileri, o ülkelerde botanik bahçeleri kurulması ve Avrupa’daki botanik bahçelerinin genişlemesiyle sonuçlandı. Türkiye’de ilk botanik bahçesi 1839’da Tıbbiye ile birlikte Galata Sarayı’nda kuruldu, Tıbbiye’nin Haydarpaşa’ya taşınması üzerine orada da bir botanik bahçesi açıldı. Bugün dünyada yıllık yaklaşık yüz elli milyon ziyaretçi çeken bin sekiz yüz civarındaki botanik bahçesinden küçük bir kısmı tıbbî bitki bahçesi olarak tanzim edilmiştir.

KURULUŞ

2000 yılında Zeytinburnu Belediyesi, yeni kurulmuş olan Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği’nin katkısıyla, mesir macununu terkip eden Merkez Efendi’nin kabrinin de bulunduğu Merkezefendi mahallesinde ilk geleneksel tıp festivalini düzenledi. Aynı mahallede 2003 yazında temeli atılan ve 2005 baharında hizmete açılan Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi (ZTBB), Türkiye’de tıbbî bitkiler için kurulmuş, faal olan ilk botanik bahçesidir. Proje belediye ve dernek işbirliği ile yürütölmektedir.

Momordica charantia - Kudretnarı

Eichhornia crassipes - Su sümbülü

Aloe ferox - Sarısabır

HEDEFLER

Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi akademik bir botanik bahçesinin hedeflerini taşımaktadır: Bitkileri araştırmak, üretmek, yeni bitkilerin tutunması ve yayılmasına fırsat vermek, tehdit altındaki bitkileri korumak, biyoçeşitliliği geliştirmek, halkın bitkileri tanınmasını sağlamak ve kültüre almasını teşvik etmek, rekreasyon alanı oluşturmak. Özel olarak tıbbî bitkilere dikkat çekmek, tıbbî floradan faydalanma konusunda katkı sağlamak, tıbbî bitkilerin yetiştirilmesini, etkin ve güvenli kullanımlarını öğretmek de ZTBB'nin hedefleri arasındadır.

KOLEKSİYONUN OLUŞUMU

On dört dönüm üzerine kurulu Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi'nde şu anda 700 civarında tıbbî ve itrî (kokulu-aromatik) bitki yetişmekte, bitkilerin seçiminde Anadolu'da yetişenlere ve monografisi olanlara öncelik verilmektedir. Tabiattan, güvenilir kurum ve üreticilerden veya bağışlar, bitki ve etnobotanik bilgi toplamak için yapılan flora gezileri ve tohum takas şenlikleri yoluyla temin edilen tohum ve fidelerin bahçedeki iklim ve toprak koşullarına uyumu için çalışılmaktadır.

Bougainvillea glabra - Begonvil

Papaver somniferum - Haşhaş

Iris pseudacorus - Sarı süsen

FLORA GEZİLERİ

Kırsal bölgelerde bitki türlerinin yerlerini ve geleneksel kullanımlarını bilen insanlar, bu bitkileri ve bilgileri kaçırmaya çalışan biyokorsanlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Yerel halk, yüzyıllardır kullandığı ama kayıt altına almadığı bitkileri, gen şifreleri çözülmüş, etkileri ve üretim biçimi patentlenmiş ilaçlar hâlinde satın almak zorunda kalmaktadır. Flora gezileri bu farkındalığı yaratmak açısından da önem taşır.

TOHUM TAKASI

Yerel tohumların binlerce yıldır yaşadıkları toprağın yapısına, birlikte yaşadıkları bitki ve hayvanlara, iklim değişikliklerine ve hastalıklara uyum sağlaması, dayanıklı ve besleyici olmalarını, suya, gübreye ilaca az ihtiyaç duymalarını sağlar. Tek tip tohumların yayılması biyoçeşitliliğin kaybolmasına, bitkilerin mineral ve vitamin düzeylerinde gerilemeye sebep olur. ZTBB düzenlediği veya katıldığı tohum takas şenlikleriyle yerel tohumların yaşatılmasına katkı sağlamaktadır.

BAHÇE DÜZENİ

ZTBB'de her bitki kendisi için uygun ada-parselde yetişir. Tropik ve subtropik iklimlerden gelen bitkiler büyük serada yer alır. Ayrıca bir üretim serası mevcuttur. Ada-parseller dışında soğanlı bitkiler alanı, alçak tünel, kaya bahçesi, sebze alanı, fidanlık bölümleri vardır. Bahçede sentetik gübre, herbisit ve pestisit kullanılmamakta, bitki atıkları (kompost) doğal gübre olarak değerlendirilmekte, bitki zararlılarına karşı doğal çözümler uygulanmaktadır. Bitkiler damlama ve yağmurlama yöntemleriyle sulanmaktadır.

Bahçede tek ve çift katlı iki tane otantik ahşap Karadeniz evi, atölye çalışmaları için kullanılmakta, seminer salonları ve ihtisas kütüphanesi ana binada yer al-

maktadır. ZTBB ekibi yönetici hekim, biyolog, ziraat mühendisi, tıbbî aromatik bitkiler ve bahçe ziraati teknikerleri, bahçıvanlar ve yardımcı personelden oluşmaktadır.

HERBARYUM VE LABORATUVAR

Bitkilerin tıbbî amaçla kullanılan kısımları hasat edilip kurutma odasında kurutulur, paketlenip dondurucuda bekletilir, etiketlenir ve kullanıma hazır hâlde drog dolaplarında muhafaza edilir. Çiçekli hâlde toplanan bitkiler pres yapılarak kurutulur, özel kartonlara yapıştırılır, dondurucuda bekletilir, etiketlenir ve teşhis için referans teşkil etmek üzere herbaryumda (kurutulmuş bitki koleksiyonu)

Tohum odası

yerini alır. Laboratuvarda bitkilerin morfoloji ve anatomileri incelenir; uçucu ve sabit yağ elde edilir; tentür, merhem, krem, parfüm, kolonya, sabun yapılır; kefir üretilir; bitki zararlılarına karşı bitki özleri hazırlanır. Herbaryum ve laboratuvar-
dan hem ZTBB personeli hem stajyer ve kursiyerlerimiz faydalanmaktadır.

GÜNEŞ SAATI VE TABİAT TAKVİMİ

Hem çocuklara hem büyüklere tabiattaki döngüyü hatırlatan güneş saati ve tabiat takvimi bahçemize özgü, orijinal bir yapıdır. Güneşin gün boyu ve aylık hareketini güneş saatinde; hayvanların, bitkilerin ve havanın yılın hangi haftasında nasıl hareket ettiğini takvimden takip etmek mümkündür. Yapı, yeryüzünün gökyüzü ile ilişkisini hatırlamak açısından eğitici bir rol oynamaktadır.

HAYVAN BARINAĞI VE KOVANLAR

Özellikle çocukların tabiatı bir ekosistem olarak görmeleri için hayvanları tanımaları önem taşır. Bahçeye hayvanları görmek için gelen çocuklar zamanla bitkilerle de tanışır. ZTBB hayvan barınağında ziyaretçileri tavuskuşları, sülünler, bıldırcınlar, ördekler, kazlar, hindiler, horozlar, tavuklar, Tokat tavukları, Çin tavukları, tavşanlar, kediler, su kaplumbağaları, güvercinler karşılar. Bahçedeki bitki çeşitliliği arıların yüksek kalitede bal yapmasına imkân verir. İsteyen ziyaretçiler, tahlili yapılmış bu balı alabilmektedir.

ZİYARET

Ziyaretçiler etiketler yoluyla bitkileri tanıyabilmekte, bitkinin hangi bölümlerinin tedavi edici olduğunu ve başka hangi amaçla kullanıldığını öğrenebilmektedir. Arzu eden ziyaretçiler de telefonlarına ilgili programı indirip, etiketlerin büyük bölümünde yer alan QR kodunu okutarak ayrıntılı ve sesli bilgi alabilir. Tıbbî bitkilerle ilgili her konuda personelden doğrudan veya telefonla bilgi almak mümkündür. Bahçe her gün gezilebilmekte, her kademedeki okullar ve özel gruplar randevu almak suretiyle rehberli tur yapabilmektedir.

STAJ İMKÂNLANI

Bahçede staj yapmak isteyen biyoloji, biyomühendislik, eczacılık, ziraat mühendisliği, peyzaj mimarlığı, kimya mühendisliği, coğrafya, tıbbî ve aromatik

bitkiler, bahçe ziraati, organik tarım, seracılık, peyzaj teknikerliği ve ilgili diğer bölümlerin öğrencileri internet üzerinden başvuru yapmakta ve kontenjan dahilinde olumlu cevap almaktadır. Stajyerlere staj dönemi boyunca her gün bahçe, laboratuvar, sera ve seminer salonlarında eğitimler verilmekte, teknik geziler yapılmaktadır. Tıbbî bitkilerin tanınması, yetiştirilmesi, hasadı, herbaryum örneği hazırlama, drog hazırlama ve saklama, etken madde grupları ve etkileri gibi konularda donanımlı hâle gelen stajyerlerden bir kısmı ZTBB referansıyla ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından istihdam edilmektedir.

GÖNÜLLÜ BAHÇIVANLIK

Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi'nde gönüllü bahçıvanlık, daha önce toprak ve bitkilerle yakından tanışma fırsatı bulamayanlara hem tabiata yakın olma hem ziraî konularda teknik bilgi ve pratik beceri kazanma imkânı vermektedir. Esnek çalışma saatleri içinde bireysel veya grup olarak çalışmaya katılan her yaşta gönüllüler, sulama, budama, fide dikme, çok yıllık otsuları çoğaltma, hastalık ve zararlıları doğal yollarla kontrol altına alma, kümes hayvanlarına ve barınaklarına bakım yapma gibi birçok işte personelle birlikte çalışmakta, bitki çeşitliliği, tohumların korunması, bitki üretim teknikleri, hasat ve sonrası ile ilgili interaktif eğitim almaktadır. Gönüllülerin bir kısmı bahçeden gördükleri teşvikle tarlasında, bahçesinde veya balkonunda tıbbî bitki yetiştiriciliğine başlamıştır.

TEZ VE PROJE DESTEĞİ

ZTTB bugüne kadar onlarca üniversite öğrencisine tez desteği, ilköğretimden üniversiteye kadar yüzlerce öğrenciye proje desteği, pek çok okula eğitim vermiştir. Çeşitli üniversitelerden öğretim elemanları ve öğrenciler ihtiyaç duydukları tohum, fide, drog ve herbaryum örneğini bahçeden temin etmiştir.

SAĞLIK ÇEVRE OKULU®

Sağlık Çevre Okulu® adı altında yürütölen seminerler, atölye çalışmalarını ve çocuk programlarının amacı, eğitime katılanların hem daha doğal yaşayarak sağlıklarını ve çevrelerini korumaları, hem de ev tıbbi seminerlerinde olduğu gibi, uygun hâllerde, profesyonel sağlık sistemine yüklenmeden evde doğal ve basit sağlık çareleri üretmeleridir. Eğitimler istihdama da katkı sağlamaktadır; nitekim bahçede aldıkları eğitimden sonra uygun iş bulan veya iş kuran kursiyerler olmuştur.

Fitoterapi, aromaterapi gibi bazı konularda hekimlere, eczacılara yönelik özel eğitimler de düzenlenmekle birlikte, eğitimin mümkün mertebe herkese ulaşabilecek kapsamda olmasına dikkat edilmektedir. Bahçede bugüne kadar açılmış eğitimler şunlardır:

Ev Tıbbi Fitoterapi, Aromaterapi, Aromaterapi 2, Tıbbi Bitkiler Kimyası, Nefes Çalışması, İlkyardım Masajı, Masajterapi, Tetik Nokta Masajı, Doğal Doğum, Yenidoğan ve Anne Bakımı, Osmanlı Tıbbında Bitkiler, Osmanlı Koruyucu Tıbbi.

Bakım Doğal Güzellik, Doğal ve Kişisel Bakım, Doğal Kozmetik, Fitokozmetik, Doğal Sabun, Dekoratif Sabun, Güzellik Otları, Doğal Parfüm, Balm Yapımı, Doğal Tarifler, Kil ile Tedavi.

Bitkiler Bitki Tanıma ve Yetiştirme, Ayın Tıbbî Bitkisi, Drog Hazırlanışı ve Kullanımı, Bitki Özünü Değerlendirme, Bahçe Düzenleme, Balkon Bahçeciliği, İçmekân Süs Bitkisi Bakımı, Çim Bitkilerini Yetiştirme, Tohum Saklama, Gübreleme Teknikleri, Kompost, Doğal Yolla Bitki Koruma, Haşereden Doğal Korunma, Permakültür, Bitkilerle Çevre Temizliği, Mantarlar, Bergamot, Uçucu Yağ Bitkileri, Uçucu Yağ Taşı, Bitkisel Lifli Tekstil Bakımı, Etnobotanik, Flora ve Fauna Keşfi, Geri Dönüşüm.

Gıdalar Arıcılık, Tıbbî Çaylar, Tıbbî Macunlar, Gerçek Ekmek, Doğal Reçel, Doğal Sirke, Doğal Turşu, Laktofermente Turşu, Şerbet ve Hoşafklar, Buğday Çimi ve Şırası, Baharat Bitkileri, Hardaliye, Otlardan Soslar, Yenilebilir Çiçekler, Bitkisel Enerji İçecekleri.

Sanat Bitki Fotoğrafçılığı, Temel Bitki İllüstrasyonu, İleri Bitki İllüstrasyonu, Bonsai, Bitkilerle Tablolar, Terrarium, Doğal Boyama, Çiçek Açan Çantalar, Defter Yapımı, Ahşap Oyuncak, Origami, Renkibilim, Taş Boyama.

Çocuklar (8-12 yaş) Köşe Bucak Börtü Böcek®, Beş Duyumuzla Bitkiler, Bitkilerin Sırları, Tohum Paketi, Bitki Ekimi, Besin Piramidi, Besin Zinciri, Böceklere Yakın Bakış, Mercek Altında Canlılar, Hava ve İklim, Güneş Ocağı, Güneş Saati, Ekolojik Ev, Mini Bahçe Kurma, Terrarium, Kuş Evi Yapımı, İnsan Vücudu Tiyatrosu, Çevreci Robotlar, Çevreci Kalemlikler, Ahşap Oyuncak, Atıklar Geri Dönüyor, Doğada Hayatta Kalma, Kaşıktan Bebekler, Origami.

Çocuklar (3-7 yaş) Minik Eller Toprağa, Hayvan Yaşama Alanları, Kuş Kurabiyesi, Saksı Korkulukları, Süslü Kitap Ayraçları, Slime Çiçek Yapımı, Parmak Kukla.

Çocuklar için Köşe Bucak Börtü Böcek® adıyla yapılan çalışma TÜBİTAK Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları Programı içinde yer almıştır. Her yıl yirmi kadar okulla Minik Eller Toprağa Atölyesi yapılmaktadır. Bugüne kadar yaklaşık bin öğrenci ettikleri bitkileri büyütülmüştür.

YAYINLAR

ZTBB'nin kitapları üç dizi hâlinde yayımlanmaktadır: tıbbî bitkiler, tıp tarihi ve tıp klasikleri. İlk iki dizide çıkan kitaplar şunlardır: *Zeytinburnu Tıbbî Bitkiler Bahçesi* - I. cilt (ikiyüz bitkinin fotoğraflı kısa monografisi), *Bitkilerle Tedavi Sempozyumu* (ZTBB'nin 2010 yılında düzenlediği sempozyumun bildirileri), *Köşe Bucak Börtü Böcek* (Braille alfabesi ile de basılan çocuk kitabı), *Tıp Tarihi*, *Osmanlı Sağlık Kurumları* (ZTBB'nin 2007 yılında düzenlediği panelin metinleri), *Merkez Efendi, I. Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu*, *II. Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu*, *III. Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu* (ZTBB'nin 2015, 2016 ve 2017 yıllarında düzenlediği sempozyumların bildirileri).

Punica granatum - Nar

Verbena hybrida - Gözlü mine çiçeği

Dianthus barbatus - Hüsnüyusuf

Başta eski Osmanlıca yazmalar olmak üzere klasik tıp kitaplarının transkripsiyonu yapılarak günümüz diline kazandırılması yüzyıllar önce geçerli tıbbî yaklaşımı anlamamızı sağlaması dışında, eskiden kullanılan ve çoğu günümüzde de var olan tıbbî bitkilerin izini sürmek, geleneksel kullanımlarını öğrenmek, etnobotanik derlemelerle kıyaslamak ve yeni araştırmalara yol açmak açısından önemlidir. Bu diziden çıkan kitaplar şunlardır: *Yâdigâr*, *Terceme-i Cedîde*, *Müntehab*, *Kemâliyye*, *Neşati Yağı*, *Musa bin Hamon*, *Tabibin Ahlâkı/Bir Saatte Şifa*. Yedi sayı çıkan Sağlık Çevre Kültürü dergisi de dahil olmak üzere yayınların büyük kısmını web sayfasından indirmek mümkündür.

Tanacetum vulgare - Solucanotu

Ricinus communis - Hintyağı ağacı

Vinca major - Büyük Cezayir menekşesi

GELENEKSEL TIP FESTİVALİ

Dünya nüfusunun önemli bölümü modern tıba ulaşamadığı, pahalı, gereksiz, etkisiz veya zararlı bulduğu için başta tıbbî bitkiler olmak üzere yerel ve doğal miraslarından faydalanmaktadır. Bu noktadan yola çıkarak 2000 yılından bu yana her yaz başında düzenlenen Geleneksel Tıp Festivali'nin tıbbî programı, Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi tarafından yürütülmekte, festival Merkez Efendi'nin başlattığı geleneğin devamı olarak mesir macunu saçımı ile başlamaktadır. Her yıl tıp tarihi ile ilgili farklı bir temanın işlendiği, kitabı da yayımlanan bir sergi açılmaktadır. Festival boyunca seminerler, atölye çalışmaları ve çocuk programları gerçekleştirilmekte ve seminer metinleri daha sonra kitaplaştırılmaktadır. Festival alanında kurulan fuar da doğal ürün üreticisi firmaların satış stantları yer almaktadır. Konserler, Mevlevîhane'de sema ayini, gösteriler ve geleneksel yemek yarışması da festivalin diğer faaliyetleri arasındadır.

TIBBİ BİTKİ DANIŞMANLIĞI

Bitkilerde birçok kimyasal birbirini destekler veya birbirinin yan etkisini azaltır biçimde hareket ettiği için, dozunda ve düzenli olmak şartıyla bitkilerin tedavide kullanılması faydalıdır, ancak sentetik ilaç yerine bitkisel drog kullanmakla tedavi doğal hâle gelmiş olmaz. Bitkiler gübre, pestisit, herbisit ve emdikleri toksik maddeler yüzünden doğal hâlde kalmayabilir; ayrıca hastalık tablosunu oluşturan belirtiler ve bulgular bazen organizmanın iyileşme, denge bulma çabasının sonucu olduğu için, zihin ve yaşama değişikliği yaparak “kendiliğinden iyileşme”ye fırsat vermek en doğal yol olabilir. Mesele, ne zaman sentetik ilaç, ne zaman bitkisel drog kullanmak, ne zaman hiçbir şey kullanmamak gerektiğini bilmek, bitkilerin mucizevî etkisi kadar, organizmanın şifa gücünü dikkate almaktır. Tabiattan elde edilen birçok tıbbî bitkinin “vahşi toplama” ve şehirleşme yüzünden tükenme tehlikesi altında bulunması, ülkemizde tıbbî bitki tarımının çok yetersiz olması, bitkilerin etken maddeden fakir zamanlarda hasat edilmesi, etken madde kaybı olacak şekilde kurutulması, sıcaklık-nem-ışık isteklerine göre saklanmaması, bulaşmalara müsait ortamda tutulması, işleme tesisi yetersizliği yüzünden ham olarak ve gerçek değerinin çok altında ihraç edilmesi, zamanında tüketilmemesi, doğru isimle satılmaması gibi problemlerin yanında bir de sentetik ilaç karıştırdıkları mamulleri “bitkisel ürün” diye satanlar söz konusudur. Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi, “bitkilerin suyunun çıkarıldığı”

bir zamanda, başvuran kişileri doğru yönlendirmeye, eğitim faaliyeti ve medya yoluyla kamuoyunu bilgilendirmeye çalışan bir kılavuz niteliği taşımaktadır.

KURUMLARA VE KİŞİLERE DESTEK

Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi'nden bitki fideleri, bitkisel droglar, kefir, bal, aromaterapik uçucu ve sabit yağlar ile hidralatlar temin edilebilmektedir.

Yurdun farklı yerlerinde benzer projelerin hayata geçirilmesi için danışmanlık ve materyal yardımı yapan ZTBB, bugüne kadar üniversite, enstitü, merkez, botanik bahçesi, belediye, park, müze, millî saray ve köşk gibi pek çok kuruma tohum, fide, drog, herbaryum, personel ve danışmanlık desteği vermiş, Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na bağlı Afyonkarahisar Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Merkezi'ne projelendirilmesinden itibaren danışmanlık ve materyal desteği sağlamıştır. Hekimler için Sağlık Bakanlığı onaylı sertifika eğitimi yapan Bezmiâlem Fitoterapi Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin kurulması projesinde paydaş olarak yer almıştır. Fitoterapinin yaygınlaşması ve sağlık sistemimizin parçası hâline gelmesi, reçete edilebilecek standardize bitkisel ürünler imal edilmesi konusunda çaba göstermiştir.

Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi, Türkiye'de tıbbî bitkilerle ilgili çalışmalar konusunda bir dönüm noktası oluşturmuştur. Gelecekte de birçok yeni çalışmaya vereceği ilhamla önemini koruyacaktır.